

Hedensberg

Arbete längs med väg 703

Antikvarisk kontroll

RAÄ 75 och 199
Hedensberg 7:5
Tillberga socken
Västmanlands län

Maud Emanuelsson

Hedensberg

Arbete längs med väg 703

Antikvarisk kontroll

RAÄ 75 och 199
Hedensberg 7:5
Tillberga socken
Västmanlands län

Maud Emanuelsson

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora Gatan, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 57 20
E-post: info@kmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen 2008

Omslagsbild: Väg 703 förbi Hedensberg. Längs vägen syns delar av det färdiga arbetet med kantskärningen/dikesrensningen. Fotograferat från sydost av Maud Emanuelsson.

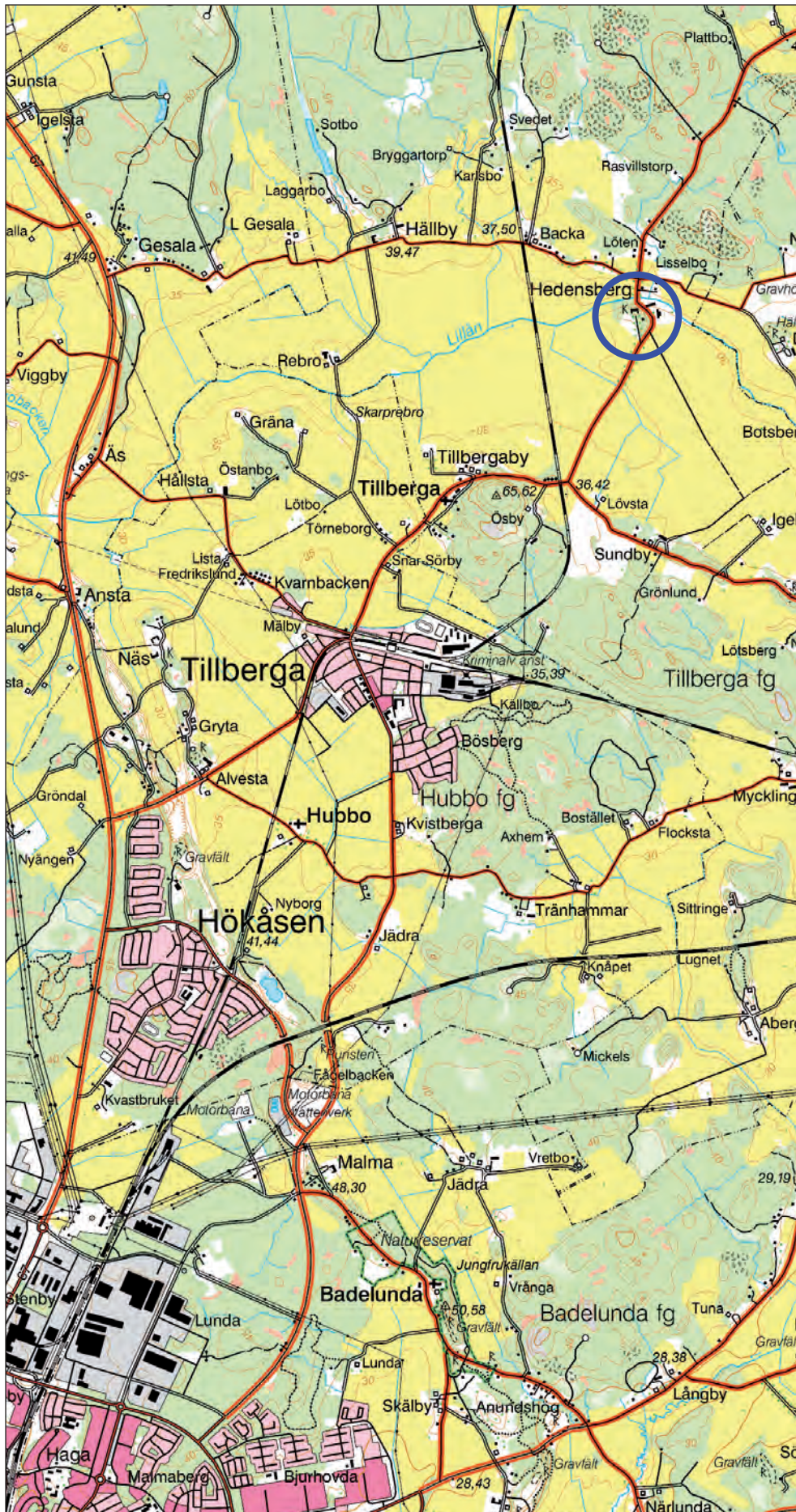
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet Ärende nr MS2006/01407

ISSN: 1653-7408
ISBN: 978-91-86019-87-7

Tryck: Just nu, Västerås 2009

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	6
Ärendet	6
Topografi, kultur- och fornlämningsmiljö.....	6
Syfte.....	6
Metod	6
Den antikvariska kontrollens villkor.....	6
Genomförande	7
Resultat	8
Södra vägsträckningen	9
Ingrepp i förhöjning vid kurva.....	9
Vägbank	9
Motlut.....	9
Infart som ej berördes av kantskärning	10
Ingrepp i förhöjning i höjd med huvudbyggnaden.....	10
Vägräcke	10
Ingrepp i väg	10
Referenser.....	12
Tekniska och administrativa uppgifter.....	13

Figur 1. Utdrag ur Gröna kartan. Platsen för undersökningsområdet är markerat med en blå cirkel. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen har på direktiv av Länsstyrelsen i Västmanlands län utfört en antikvarisk kontroll inom Hedensberg 7:5, Tillberga socken i Västmanland. Syftet var att skydda fornlämning (bytomt) och byggnadsminne (parkanläggning) från skada i samband med kantskärning och dikesrensning utmed väg 703. Kostnadsansvarig uppdragsgivare var Vägverket Produktion. Arbetet utfördes den 26-28 november 2008 av Maud Emanuelsson, som även har skrivit föreliggande rapport.

Vid kantskärning och dikesrensning framkom inga arkeologiska lämningar eftersom grävning endast företogs i matjordslager. Ingreppen i parken genomfördes på ett sådant sätt att upplevelsen av parken har bevarats.

Figur 2. Vägverket Produktion i arbete med att kantskära och dikesrensa. Arbetet utförs i vägsträckans nordligaste del. Fotograf Maud Emanuelsson.

Bakgrund

Ärendet

Vägverket Produktion har under år 2008 rensat diken samt lagt ny beläggning på länsväg 703 mellan Sevala och Tillberga. Vid Hedensbergs herrgård löper vägen genom gården och längs med dess park. Länsstyrelsen i Västmanlands län anser att upplevelsen av att vägen löper i nivå med parkens markhöjd måste bibehållas. Därför får vägen inte avskiljas från parken med ett avgränsande dike.

Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen (KM) har varit antikvarisk kontrollant i samband med Vägverket Produktions kantskärning/dikesrensning förbi Hedensbergs gård. KM utsågs av länsstyrelsen genom direktval. Arbetet utfördes på uppdrag av Vägverket Produktion efter två beslut av länsstyrelsen. Det ena beslutet berörde ingrepp i fornlämning (lst dnr 431-9110-08, daterat 2008-10-30). Det andra beslutet gav tillstånd till ändring av byggnadsminne (lst dnr 432-5867-08, daterat 2008-10-30). Uppdragsgivaren bekostade den antikvariska kontrollen.

Topografi, kultur- och fornlämningsmiljö

Undersökningsområdet utgörs av en parkanläggning med höga lövträd och gräsbevuxen mark, anlagd 1876. Hedensberg är statligt byggnadsminne med herrgård inklusive park och ligger inom Hedensberg gamla bytomt (RAÄ 75 och 199, Tillberga socken). Skriftliga belägg för byn finns från 1377 (Welinder 1974:tabell 63). Flertalet av gårdarna i byn, som uppgick till hela sju mantal avhystes på 1600-talet. Endast en av gårdarna blev kvar till 1700-talet. Denna gård motsvarar den nuvarande förvaltarbostaden (*Västeråsbygden* 1987). Omkring 1750 uppfördes herrgården på nuvarande plats av landshövdingen och riddaren Petter Drufwa (Grau [1754] 1905). Till gården hör en fornsamling från stenålder till historisk tid bestående av stenyxor, skafthålsyxor, bryne, eldslagningssten, diverse järnföremål m. m. (RAÄ 103, Tillberga socken).

Syfte

Den antikvariska kontrollen syftade i första hand till att skydda fornlämning från skada. Om fornlämning påträffades skulle mindre anläggningar och kulturlager dokumenteras. Ekonomiska medel fanns avsatta i KM:s kostnadsberäkning för en eventuell ¹⁴C-datering av fornlämningen. Om mer omfattande anläggningar eller komplexa kulturlager påträffades skulle arbetet avbrytas för samråd med länsstyrelsen.

Metod

Den antikvariska kontrollens villkor

Den antikvariska kontrollen skulle genomföras så att fornlämning skyddades och att ingreppen minimerades. Intrycket skulle fortfarande vara att vägen går genom parken. Det var viktigt att vägen som löper i nivå med parken bevarades på samma vis. Vägen

fick inte avskiljas med dike mot parken och dess gräsbevuxna mark. Detta skulle uppnås genom att:

- Kantskärning av vägbank minimerades.
- Dikesrensning fick inte gå djupare än 25 cm.
- Nedschaktad mark skulle gräsbesås.
- Träd och rötter fick ej skadas.
- Mot brunnen vid infarten till förvaltarbostaden kunde en svag släntning göras och området återbesås med gräs. Grus, sand och liknande fick inte läggas dit.
- Spår av äldre parkanläggningar som vägbankar fick ej skadas. I höjd med förvaltarbostaden finns en äldre vägbank som ej fick avskiljas från vägen. Genom vägbanken skulle ett rör läggas som skulle vara av så liten dimension som möjligt och i diskret färg.

Om fornlämning framkom skulle den antikvariska kontrollen inriktas på att besvara följande frågor:

- Fornlämningens avgränsning inom schaktet.
- Bedömning av kulturlager, anläggningar och fynd - karaktär, mängd och bevarandegrad.
- Preliminär datering.
- Preliminär tolkning av fornlämningen.

Genomförande

Kantskärning/dikesrensning utfördes med hjälp av en hjulgrävmaskin med maskinistens egna specialbyggda släntskopa. Uppgrävda massor lades på lastbil och tippades på en av fastighetsägaren anvisad plats (figur 3 a-d). Under arbetets första dag hölls två fältmöten om hur kantskärningen/dikesrensningen skulle utföras. Vid båda tillfällena deltog Sandra Johansson, grävmaskinist Anders, lastbilsförare Roland, samtliga från Vägverket Produktion, Mats Gustafsson, VD Whalfisken och fastighetsägare samt Maud Emanuelsson, KM. Kontinuerliga telefonkontakter hölls med länsstyrelsen.

Figur 3 a-d. Arbetet inleddes onsdagen den 26 november. Dagarna före hade det snöat ymnigt (a), vilket till viss del försämrade arbetet. När snön smälte under dag två utfördes arbetet delvis i skymningsljus (b). Inga rötter fick skadas (c). Maskinisten måste därför ta stor hänsyn till parkträden. Alla massor lades på lastbilsflaket (d) och tippades på plats som anvisats av fastighetsägaren. Notera även den specialbyggda släntskopian (d). Fotograferat av Maud Emanuelsson.

Resultat

Totalt berördes en sträcka på drygt 400 meter (se figur 4). Vid kantskärning och dikesrensning framkom inga arkeologiska lämningar eftersom arbetet till övervägande del utfördes i matjord. Endast vid enstaka tillfällen framkom lera alternativt åsgrus. Ingreppen i parken genomfördes på ett sådant vis att upplevelsen av denna har bevarats. Medeldjupet på schaktet var omkring 0,15 meter i norr, 0,25 meter i kurvan och 0,15 meter i parkens södra del. Schaktets bredd varierade från 1,5 till 6,5 meter (figur 13, s. 11). Ett fragment av ett recent tegelrör påträffades allra längst söderut. Två mindre fragment av tegel påträffades med cirka 50 meters mellanrum norr om grusvägen in till fastigheterna. Tegelfragmenten är av odefinierbar ålder och typ.

Genomförandet har präglats av avvägningen mellan vattenavrinning/fall och parkupplevelsen. Maskinisten har därför kantskurit så att vattnet från landsvägen leds till befintligt fungerande brunnar. Detta medförde att mindre ”kammare” skapades som motlut i anslutning till de brunnarna som ej har varit placerade vid den lägsta punkten (se figur 8, s.9).

På två platser förändrades nivåförhållandet mellan park och väg, med länsstyrelsens godkännande. Dels i ett högre partiet i kurvan, dels ett högre parti vid berget nära huvudbyggnaden. Vid de två högre partierna skapades så naturliga övergångar som möjligt utifrån vattenavrinningens förutsättningar (se figur 6, s. 9 och figur 10, s. 10).

I den äldre vägbanken lades en mindre trumma ned. Trumman är 0,20 meter i diameter i svart färg och med avfasade kanter för att bättre smälta in i miljön. Initialt godkände länsstyrelsen en trumma med en diameter upp till 0,30 meter i diameter. Därför är schaktet något djupare än 0,30 meter (figur 7, s. 9 och figur 13, s. 11).

I undersökningsområdets nordligaste del ansåg maskinisten att det var nödvändigt att leda vattnet över en mindre väg – för att regnvatten ej ska rinna ut över landsvägen, frysa till och välla halka. Den aktuella vägen leder dels till ett ”elhus”, dels in i parken norr om huvudbyggnaden. Efter samråd med länsstyrelsen genomfördes förslaget. Ingreppet bestod av en försänkning av vägen och blev förhållandevis litet. Fordon kan fortfarande använda vägen (se figur 12, s. 10).

Figur 4. 1962 års ekonomiska karta över Hedensbergs gård. Den berörda sträckan har markerats med orange färg. Notera parkens utbredning med dess tillhörande parkgångar. Skala 1:10 000.

Södra vägsträckningen

Figur 5 a-b. I den södra delen av vägsträckningen gjordes mycket grunda ingrepp. Fotograferat från söder av Maud Emanuelsson.

Ingrepp i förhöjning vid kurva

Figur 6. Med länsstyrelsens godkännande gjordes ett mindre ingrepp i en naturlig förhöjning. Fotograferat från söder av Maud Emanuelsson.

Vägbank

Figur 7 a-b. I vägbanken lades en trumma (20 cm i diameter) i diskret färg. Kanterna fasades av för att bättre smälta in i miljön. Fotograferat från nordväst av Maud Emanuelsson.

Motlut

Figur 8. För att leda vattnet till en fungerande brunn krävdes ett visst motlut från parken. Fotograferat från norr vid infarten till förvaltarbostaden. Fotograf Maud Emanuelsson.

Infart som ej berördes av kantskärning

Figur 9. Infarten till förvaltarbostaden berördes inte av kantskärningen. På varje sida av vägen finns fungerande brunnar. Fotograferat från nordost av Maud Emanuelsson.

Ingrepp i förhöjning i höjd med huvudbyggnaden

Figur 10 a-b. För att leda regnvatten behövdes ett mindre ingrepp göras, efter samråd med länsstyrelsen, i en naturlig förhöjning i höjd med Hedensbergs huvudbyggnad. Fotograferat från nordväst (a) och sydost (b) av Maud Emanuelsson.

Vägräcke

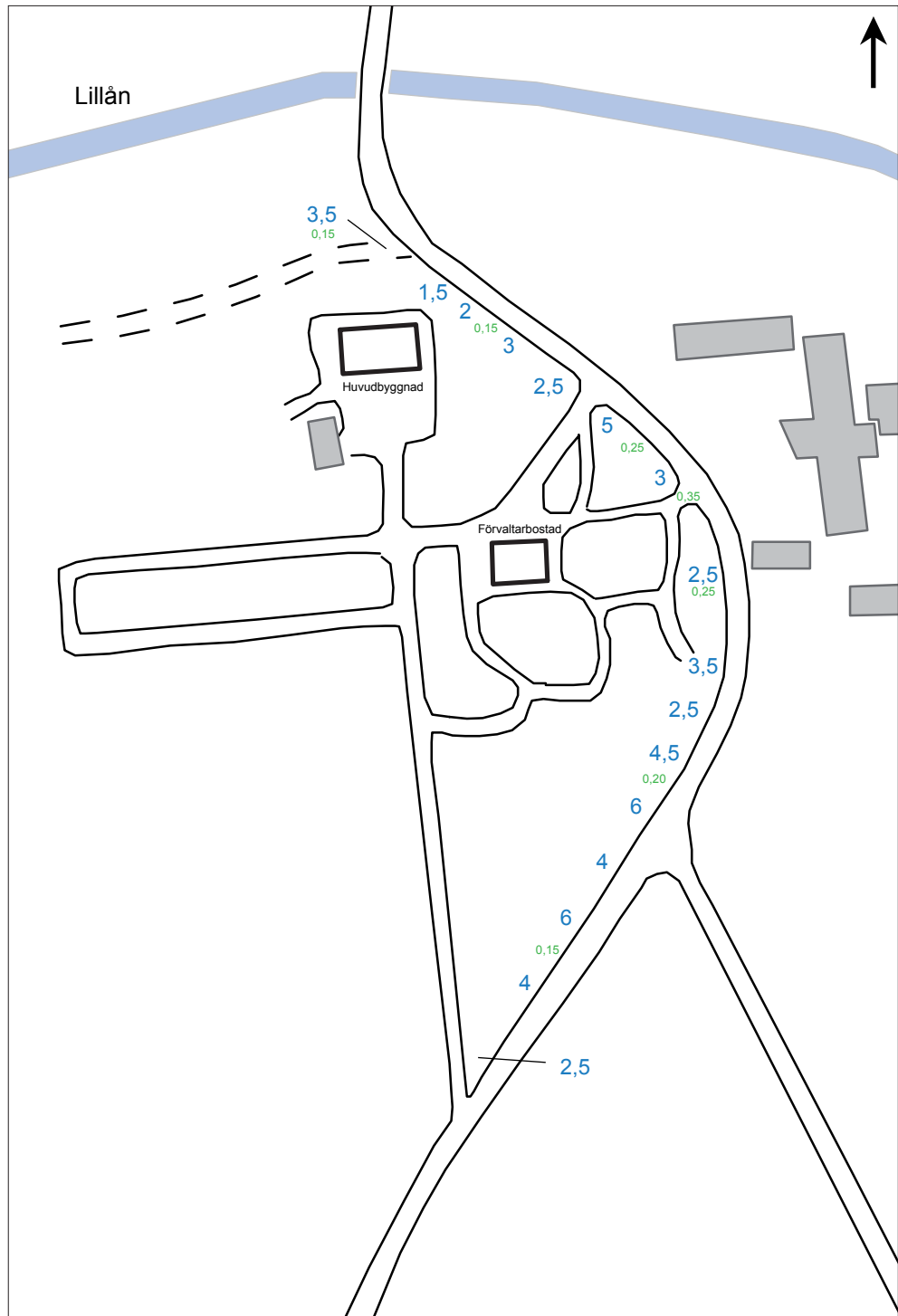

Figur 11. I den nordligaste delen av vägsträckningen fick kantskärningen/dikesrensningen följa samma sträckning som vägräcket. Här kantskar och dikesrensade Vägverket Produktion därför en bit från landsvägen. Fotograferat från sydost av Maud Emanuelsson.

Ingrepp i väg

Figur 12 a-b. För att förhindra balka på landsvägen leds regnvatten från landsvägen över en mindre infart. Fotograferat från sydost 8 (a) och öster (b) av Maud Emanuelsson.

Figur 13. Plan över Hedensberg och väg 703. Blå siffror visar kantskärningen/dikesrensningens bredd och gröna siffror visar dess djup. Digital bearbetning efter 1962 års ekonomiska karta. Skala 1:2 500.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Digitala fornminnesregistret (FMIS) över Tillberga socken, Västmanland
Ekonomiska kartan 1962, kartblad Tillberga 1G 4j 63

Litteratur

Grau, O. [1754] 1904. *Beskrifning öfver Wästmanland*. Västerås.

Västeråsbygden. Ett program för kulturminnesvård. Del 1. Beskrivning. Fornminnen och andra kulturlämningar. 1987. Västerås kommun Sbk 1987:1. Västerås.

Welinder, S. 1974. *Kulturlandskapet i Mälardalen*. Lunds universitet. Lund.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Kulturmiljövård Mälardalens dnr:</i>	KM 08121
<i>Länsstyrelsens dnr, beslutsdatum:</i>	431-9110-08, 2008-10-30 432-5867-08, 2008-10-30
<i>Länsstyrelsens handläggare:</i>	Anna Onsten-Molander Patrick Björklund
<i>Undersökningsperiod:</i>	26-28 november 2008
<i>Arkeologtimmar i fält:</i>	22
<i>Personal:</i>	Maud Emanuelsson
<i>Undersökt yta:</i>	Drygt 400 löpmetrar
<i>Belägenhet:</i>	Hedensberg 7:5, Tillberga sn, Västerås kn
<i>Ekonomisk karta:</i>	Tillberga 11G 4j
<i>Koordinatsystem:</i>	RT90 2,5 gon V
<i>Koordinater (sydligaste punkten):</i>	X:6621381 Y:1548127
<i>Inmätningssätt:</i>	Manuell
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	ATA, Stockholm
<i>Fynd:</i>	Inga fynd tillvaratogs.